

૯૨૯૬

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કોપીરાઈટ વિભાગ]

અનુશ્રમાંક

૪૯૬

વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ

૭૫૫૬૧૮૫

વિષય

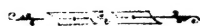
૬૨૧

શાળામાં ધનામ આપવા માટે માનવંત
સરકારે સ્વીકાર કર્યો છે.

બાળ કાવ્ય.

અથવા

બાળકો માટે કવિતા સંગ્રહ.

આવૃત્તી પાંચમી.

છાપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

હોમી, સોરાબની કું.

(મરહુમ કરદુનજી બે. કરાણીના છોકરાઓ.)

પુસ્તકો વેચનાર તથા પ્રગટ કરનાર,

ચંદનવાડી, મુંબઈ નં. ૨.

૧૯૨૧.

આ પુસ્તક

૧૮૬૭ ના ૨૫ મા કાયદા પ્રમાણે રેજીસ્ટર કરાવ્યું છે.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ પ્રેશાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી ઓફીસર્સ-રાંગરહ

સર્વ અધિકાર :

હોમી, સોરાબની કુંપની,

(મરહુમ ફરહુનજી એ. કરાણીના છોકરાઓ.)

પુસ્તકો વેચનારા તથા પ્રગટ કરનારા,

“સુલતાન મનઝીલ” ચંદનવાડી, મુંબઈ, નં. ૨.,

એ સ્વાધિન રાખ્યા છે.

આ પુસ્તક દીનશાહ શાપુરજી મસાનીએ મેશર્સ હોમી સોરાબની
કુંપની વતી એ. ફ. કરાણી માટે ધી ક્રશો-ગર્લ પ્રીન્ટીંગ
પ્રેસ, નં. ૭૫-૭૭ કાવસજી પટેલ સ્ટ્રીટ, ફોટ,
મુંબઈમાં છાપ્યું છે.

તા. ૧ લી જાન્યુઆરી ૧૯૨૧.

પ્રસ્તાવના.

અંગ્રેજીમાં આવી જાતનાં પુસ્તકો ઘણાં પ્રગટ થાય છે. આજકાને પસંદ પડે તેવી સરળ ગુજરાતી કવિતાઓનો સંગ્રહ કરી, તેઓની આગળ મૂકવામાં આવે, તો તેઓને રમુજની સાથે શિક્ષણ લેવાનું સહેલથી બની શકે, એવાજ હેતુથી આ આજકાલ્યનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે. અસલ હોપ સાહેબની ગુજરાતી ચોપડીઓમાંથી ધ્રુવીક કવિતાઓ એકઠી કરી રાખવા લાયક હોવાથી આ કાવ્યમાં મોટે ભાગે તેનો સમાવેશ કરેલો છે; તેમજ કેટલીક કવિતાઓ બીજાં પુસ્તકોમાંથી પણ લીધેલી છે.

આ કાવ્ય રચવામાં ગુજરાતી બીજી ચોપડીથી સાતમી ચોપડી સુધીનાં ધોરણોમાં ઉપયોગી થઇ પડે તેવી ગોઠવણ રાખેલી છે, એટલા માટે આ કાવ્યને ત્રણ ભાગમાં વહેંચવામાં આવ્યું છે. પહેલો ભાગ—ગુજરાતી ધોરણો માટે, બીજો ભાગ—એંગ્લોવરના-કચુલર ધોરણો માટે અને ત્રીજો ભાગ—આગળ વધેલા વિદ્યાર્થીઓ માટે છે.

આ કાવ્યમાં હોપ સાહેબની સીરીઝની કેટલીક કવિતાઓ દાખલ કરવા કેળવણી ખાતાના વડા (ડીરેક્ટર ઓફ પબ્લીક ઇન્સ્ટ્રક્શન) સાહેબે પરવાનગી ફરમાવેલી છે, તે માટે તેઓ સાહેબના અમે ત્રણ આભારી છીએ. તેમજ બીજાં પુસ્તકોમાંથી કેટલીક કવિતાઓ લીધેલી છે, તેને માટે પણ તેના પ્રકાશકોનો ઉપકાર માનીએ છીએ. આ ચોપડીની કેટલીક ચુંટણી કરવા તેમજ ખુફે સુધારવા માટે રાં ૨૦ રાં છોટાલાલ મુળજીભાઈ ધરીઆ માસ્તરને આભાર માનીએ છીએ.

*The thanks of the Compiler and the Publishers are gratefully tendered to the Director of Public Instruction for his kind permission to include in this collection some poems from the Gujarati Hope Series and also for sanctioning the book as a **Prize-Book** in primary schools.*

કેળવણી આપના વડા સાહેબે મહેરબાનીની રાહે ગુજરાતી હોપ સીરીઝની થોડીક કવિતાઓ આ સંગ્રહમાં દાખલ કરવાની પરવાનગી આપી છે, તેમજ આ પુસ્તકને ઈનામની ચાપડી તરીકે પ્રાથમિક નિશાળોમાં વાપરવાની મંજૂરયાત આપી છે, તે માટે પ્રવર્તાવનાર તેમજ પ્રગટ કરનારાઓ એઓ સાહેબનાં બહુ આભાર માને છે.

બાળ કાવ્ય.

ભાગ પ હેલો.

: ૦ :

૧. ગુરૂ મહિમા.

પ્રથમ નમું ગુરૂ દેવને, જેણે આપ્યું જ્ઞાન;
જ્ઞાને ગોવિંદ ઓળખ્યા, ટળ્યું દેહ અભિમાન.
તત્ત્વ સાર ત્રીલોકમાં, ગુરૂ ગોવિંદજ રૂપ;
આદ્ય અંત્ય મધ્ય એહ છે, હરિ ગુરૂ અંત સ્વરૂપ.

૨. ચોપડી વિષે કવિતા.

ચોપાઈ.

સારી ચોપડીઓ શોભાય, હૈઉં તે દેખી હરખાય;
પણ વિગતેથી જો વંચાય, તો તેમાંથી કારજ થાય.
જીવ ઘાલીને વાંચે જેમ, તેમાં સમજણ આવે તેમ;
વાંચે પણ નહિ કરે વિચાર, તે સમજે નહિ સઘળો સાર.

ક૦ ૬૦ ૩૦

૩. નિશાળીઆને શિખામણ.

દાહરા.

નિત્યે જવું નિશાળમાં, લણવું ચોઢી ચિત્ત;
ગુરૂની શિક્ષા માનવી, રૂડી રાખી રીત.
રાખો નહિ મન રમતમાં, સમજો સારી પેર;
નિશાળમાંથી નીસરી, જવું પાંસડું ઘેર.

ક૦ ૬૦ ૩૦

૪. જૂઠું ને સાચ વિષે.

દાહરા.

જૂઠું બોલે જે કહી, પાપી પૂરો થાય;
તે માટે બાળક તમે, ન કરો એ ઉપાય.
સાચામાં સુખ છે ઘણું, સાચે સૌનો સ્નેહ;
સાચે રાચે જગપતિ, સાચે શોભે દેહ.

ક૦ ૬૦ ૬૦

૫. કાગડા વિષે કવિતા.

દાહરા.

બેઠો માળો બાંધવા, ભાળો કાળો કાગ;
બે પાંખાળો બોલતો, નહિ રૂપાળો રાગ.
કોઈ લઈને કાંકરો, ચોંપે હુણવા ચાહે;
ચિત્તમાં ચેતી ચતુરતે, જલદી ઉડી જાય.

ક૦ ૬૦ ૬૦

૬. પોપટ વિષે.

રાગ રામઝી.

પઢોરે પોપટ રાજ-રામના, સતી સીતા પઢાવે;
પાસે બાંધાવી પાંજરું, મુખે રામ જપાવે. પઢોરે. ૧.
પોપટ તારે કારણે, લીલા વાંસ વઢાવું!
તેનું ઘડાવું પોપટ પાંજરું, હીરા રતને જડાવું. પઢોરે. ૨.
પોપટ તારે કારણે, શી શી રસોઈ રંધાવું!
સાકરનાં કરી ચૂરમાં, ઉપર ધી પીરસાવું. પઢોરે. ૩.
પાંખ લીલી ને પગ પાંદુરા, કોટે કાંઠલો કાળો;
નરસંઘયાના સ્વામીને લજે, રાગ તાણી રૂપાળો. પઢોરે. ૪.

૭. ઉંદર વિષે કવિતા.

ચોપાઈ.

વધ્યા ઉંદર હારોહાર, પકડયા પણ નહિ આવ્યો પાર;
રાતે તો માંડે રંજડ, ઘડબડ જાણે આવી ધાડ.
ખાસાં કપડાં કરડી ખાય, દીવાની દીવટ લઈ જાય;
એનો એકે નહિ ઉપાય, મિની મળે તો મહા સુખ થાય.

કં ૬૦ ૩૧૦

૮. ચોરી વિષે કવિતા.

દોહરા.

જે નર ચોરી જઈ કરે, સમજી તેમાં સુખ;
પાછળથી પસ્તાય છે, દેખે જ્યારે દુઃખ.
ચોરી ચાહુન થાય છે, જ્યારે ચોર જલાય;
ખાંધી મારે મહિપતિ, છેક ફજેતી થાય.

કં ૬૦ ૩૧૦

૯. કોયલ.

વિપમ હરિગીત.

શાન્ત આ રજની મહીં મધુરો કહીં રવ આ—કુહૂ,
પડિયો ઝીણો શ્રવણે અહીં? શું હું સ્વપ્નમાં સુખ આ લહું?
મન્દ વાઈ સમીર આ દિશ જો વહે રવ એ ફરી,
નહિ સ્વપ્ન, એતો ગાન પેલી ગાય કોયલ માધુરી;
મધ્ય રાત્રિ સમે તહને અલી કોકિલા! શું આ ગમ્યું?
હાં, મેહુલો વરસી રહ્યો તેણેથી તુજ મનડું લમ્યું;
દુઃખ નવ સ્વપ્ને દીડું ને સુખ મહીં તું રેલતી.
આ રમ્ય રાત્રિ મહીં અધિક આનંદ ગાને ખેલતી.

(સાહિત્ય રત્ન.)

૧૦. ગુરૂ—સ્તુતિ.

સાખિયો.

સહગુરૂ ચરણે નમું, માગું પ્રેમ પ્રસાદ;
 દયા કરીને દીજિયે, હરિ રસ અમૃત સ્વાદ. ૧
 વાણી શકે ન વરણવી, સહગુરૂ તણું સ્વરૂપ;
 બુદ્ધિ બળ પહોંચે નહીં, ઉપમા રહિત અનૂપ. ૨
 પ્રથમ પૂરણ પ્રેમ શું, વંદુ સહગુરૂ ચર્ણું;
 તાપ ટળે સંસારના, મટે જન્મ ને મર્ણું. ૩

(કાવ્ય દોહન.)

૧૧. ગાળાગાળી ન કરવી—કવિતા.

દોહરા.

ભૂંડા ભૂંડું ભાળતા, ખોટી ગાળો ખાય;
 મોટા એવા મૂરખનો, જગમાંથી જશ જાય.
 ભૂંડું બોલે જે ધણી, ગાળો દે, ને ખાય;
 મૂરખ એને જાણવો, તે બહુ દુખિયો થાય.
 જે બાળક કે બાળકી, બોલે જેવો બોલ;
 નક્કી થશે નર નારમાં, તેનો તેવો તોલ.

કા ૬૦ ૬૦ ૬૦

૧૨. પોપટ વિષે કવિતા.

દોહરા.

પોપટ બેઠો પાંજરે, બોલે મીઠા બોલ;
 સુણતાં મનમાં સર્વને, ઉપજે હરખ અતોલ.

કોટે કાળો કાંઠલો, નમણું રાતું નાક;
અંગે લીલા રંગનો, ધારે ધણીની ધાક.
મીઠું બોલે મનુષ્યને, ઉપજે હેત અથાગ;
પોષટ પાળે પ્રીતથી, કોય ન પાળે કાગ.

કો ૬૦ ૬૦

૧૩. ચોખ્ખાઈ વિષે કવિતા.

દોહરા.

ચોખ્ખી ચીજે રાખવી, ચોખ્ખાં પહેરો ચીર;
ચોખ્ખાં ધર, ને ચોક પણ, ચોખ્ખે સુખી શરીર.
મધપૂડો રૂડો રચે, માખી રાખી માપ;
ઝઘાડુધી ન દેખીએ, ખરેખરી શુદ્ધખાપ.
ચોખ્ખે ચિત્ત રાજી રહે, વળે શરીરનું વાન;
ચોખ્ખે સજ્જન ચારમાં, મળે મનુષ્યને માન.

કો ૬૦ ૬૦

૧૪. સાચું બોલો—કવિતા.

દોહરા.

સહીએ સંકટ સર્વ પણ, કહીએ સાચી વાત;
લઈએ સુખ પરલોકમાં, રહીએ સુખી દિન રાત.
સાચું તે શુભ છે સદા, જૂઠું દુઃખ દેખાય;
કોડ ઉપાય કરી જીવો, સાચેથી સુખ થાય.
સાચે કામ સરે સદા, જૂઠું નક્કી ન થાય;
કાગળની હોડી કરો, તેથી ન સિંધુ તરાય.

કો ૬૦ ૬૦

૧૫. મહેનત કરો—ભાગ ૧ તો.

દોહરા.

પીવા ખાવા પહેરવા, અને ઓઢવા અંગ;
મળે મહેનતમાં થકી, રાતા પીળા રંગ.
ધરતીમાંથી ધાન્ય તો, થોકે થોકે થાય;
ખાંતે જો ખેડે નહિ, ખાવાનું શું આવે ?
આપણને મૌ ઇશ્વરે, આખ્યા છે ઉપાય;
પણ બળતણ વાસણ વિના, શી રીતે રંધાય ?

૧૬. મહેનત કરો—ભાગ ૨ જો.

દોહરા.

તે તો તું તૈયાર કર, કાંકરી આપે કોય ?
તારે તારા અર્થનું, હાલ વખત જે હોય.
નથી લટકતાં લૂગડાં, તે ઝાડે તૈયાર;
વાવી, કાંતે, જો વણે, થાય સરસ સણગાર.
માટે મે'નત જો કરે, ઘેર રહી પર ઘેર;
ચાકરી કરતાં ભાખરી, પામે રૂડી પેર.

ક૦ દા૦ ૬૦

૧૭. ઘર વિષે કવિતા.

ભુજંગી છંદ.

છન્ન નળિયાં માળિયાં ખૂબ છાજે,
રૂડાં ખારીએ ખારણાં તો ખિરાજે;
ઘડયાં પાણિયારાં રસોડાં રૂપાળાં,
ચણ્યાં ઇંટથી ને દિસે છે ચુનાળાં.

તુટે કે ન ખુટે ભર્યા નીર ટાંકાં,
 પીએ ખેચી પાણી વળી લોક વાંકાં;
 મીઠા બોલ બોલે સૂડા શુદ્ધ મેના,
 જડયાં પિતળે પાંજરાં રંગી જેનાં.
 બની બેઠકો ને કઠેરા અગાશી,
 સુવા સેજ ને હીંચકે ખાટ ખાસી;
 ગલીયા બિછાવી ગમે તેવી રીતે,
 ભલા ભૂપતિનાં કીધાં ચિત્ર ભીંતે.

ક૦ દ૦ ડા૦

૧૮. ભાઈ બેન વિષે કવિતા.

ચોપાઈ.

મળી આપણુ જણુ બંને બેન, સંપી રમીએ તો સુખ ચેન;
 લડે રડે તો સઘળો શોક, લાજ ઘટે ને નિંદે લોક.
 બળવાંતા પરમેશ્વર બાપ, અમને સંપ સદા તું આપ;
 જેથી સુખમાં દહાડા જાય, કદીએ લેશ કલેશ ન થાય.
 હજારાં મળતાં બાળક હોય, કદીએ લડે રડે નહી કોય;
 રમે જમે ને ગીતો ગાય, માતા મનમાં રાજી થાય

ક૦ દ૦ ડા૦

૧૯. આંખાની ઘટા.

વસંત તિલકા છંદ.

હો વૃક્ષ આંખ અવલંબન વેલી કેરા!
 વિશ્વોપકારી તુજમાં ગુણ છે ઘણેરા;
 મોરે કરે વન સુવાસિત તું વસંતે,
 અર્પે પ્રમોદ અલિ કોઠિલને તું ખંતે.

ત્રૈલોક્યમાં રતિ પતિ નિજ રાજ્ય થાપે,
તારા અમોઘ કુલના શરના પ્રતાપે;
આવે અતિથિ ન્યમ પંખીગણો તું પાસે,
ગ્રીષ્મે વસે ત્યમ પશુ તુજ છાંયવાસે.

(સાહિત્ય વિલાસ. ૫)

૨૦. પરમેશ્વરની પ્રાર્થના.

દાહરા.

ઓ ઇશ્વર તું એક છે, સરજ્યો તેં સંસાર;
પૃથ્વી પાણી પર્વતો, તેં કીધાં તૈયાર.
તારા સારા શોભિતા, સૂરજ ને વળી સોમ;
તે તો સઘળાં તેં રચ્યાં, જળરૂં તારૂં જોમ.
અમને અદકાં જ્ઞાન ગુણ, તેનો તું દાતાર;
ભૂલે પાપી પ્રાણીઆ, એ તારો ઉપકાર.
કાપ કલેશ કંકાસને, કાપ પાપ પરિતાપ;
કાપ કુમતિ કરૂણા કરી, કાપ કષ્ટ, સુખ આપ.

ક૦ ૬૦ ૩૦

૨૧. સર્વવ્યાપક વિષે કવિતા.

દાહરા.

આસપાસ આકાશમાં, અંતરમાં આભાસ;
ધાસ આસની પાસ પણ, વિશ્વપતિનો વાસ.
ભોંમાં પેસી ભોંયરે, કરીએ કાંઈ વાત;
ઘડીએ મનમાં ઘાટ તે, જાણે જગતનો તાત.
ખાલી જગ્યા ખોળીએ, કણી મૂકવા કામ;
ક્યાંએ જગકર્તા વિના, ઠાલું ન મળે કામ.

ક૦ ૬૦ ૩૦

૨૨. નઠારા નિશાળીઆ વિષે.

ભુજંગી છંદ.

બીજા સર્વ પેઠા પછી આપ પેસે,
 બીજા સર્વ બેઠા પછી આપ બેસે;
 ન ધારે ગુરૂજી કહે તેજ ધારો,
 નિશાળે જઈ તે શીખે શું નઠારો. ૧
 સમીસાંજ સૂવા તણી વાત સૂજે,
 પછી પાઠ તે વાંચતાં પાચ ધૂજે;
 લખે જેમ લીટા લણે તો લવારો,
 નિશાળે જઈ તે શીખે શું નઠારો. ૨
 લલી બેઠણી તે નહી બેઠી બણે,
 અતિશે ન ચિંતા થકી ચૂક આણે;
 ભરે લેખણો ભાગીને જેમ ભારો,
 નિશાળે જઈ તે શીખે શું નઠારો. ૩
 કરે હાથ મેલા થકી પોથી મેલી,
 ઘણો તો ગવાણો ભરે જેમ ઘેલી;
 લીખો લેખીએ લૂગડાંમાં હુબરો,
 નિશાળે જઈ તે શીખે શું નઠારો. ૪
 વડી વાર વાતે વળે વાત વાળો;
 તમે બાળકો તે તણો સંગ ટાળો;
 ન આવે કશી વાતનો એક આરો,
 નિશાળે જઈ તે શીખે શું નઠારો. ૫
 લડે ને વઢે કાં પડે આડ પાસે,
 પછી આપણું રૂપ પૂરું પ્રકાશે;
 ખરો બોલ લાગે સુણી ખૂબ ખારો,
 નિશાળે જઈ તે શીખે શું નઠારો. ૬

નિશાળે ગુરૂને નડે કર્મ કૂટયો,
 છુટે તો પછી માંકડો જેમ ધૂટયો;
 પિતા માતને તે નહી પુત્ર ખ્યારો,
 નિશાળે જઈ તે શીખે શું નકારો. ૭
 ઘણે ભેર નિશાળમાં લાવી ઘાલો,
 નહી ઠીક શીખે રહે ઠાઠ ઠાલો;
 ભરે ભીખીને પેટ કાં વેચી ભારો,
 નિશાળે જઈ તે શીખે શું નકારો. ૮

૩૦ ૬૦ ૩૦

૨૩. જગકર્તા વિષે.

આપાઈ.

જગકર્તાએ જગમાં જેહ, ઉપજાવી વસ્તુઓ તેહ;
 સુખ પામે તેથી સંસાર, ગુણ ગણતાં નહિ પામે પાર
 પૃથ્વી પાણી પ્રાઈ પહાડ, આડીમાં જે આજાં આડ;
 બળદો હય હાથી બળવાન, વાહન તે જેવાં વૈમાન.
 ચંદ્ર રવિ તારા ચળકાટ, ઠીક કરાવ્યો તેનો ઠાઠ;
 સમા સમાના સુખનો સાજ, કીધો માનવીઓને કાજ.

૨૪. પંખીડાં.

મંદાકાંતા.

રે પંખીડાં ! સુખથી ચણુભે, ગીત વા કાંઈ ગાંભે,
 શાને આવાં, સુખથી ડરીને, ખેલ છોડી ઉડા છો ?
 પાસે જેવી ચરતી હતી આ, ગાય તેવોજ હું છું;
 ના ના કે દી, તમ શરીરને, કાંઈ હાનિ કરે હું.

ના પાડી છે, તમ તરફ કેં, ફેંકવા માળીને મહેં,
 ખુદ્દું મહાઈ, ઉપવન સદા, પખીડાં સર્વને છે;
 રે રે! તહોયે, કુદરતી મળી, દેવ ખ્હીવા જનોથી,
 છો ખ્હીતાં તો, મુજથી પણ, સૌ ક્ષેમ તહેમાંજ માની.

(સાહિત્ય રત્ન.)

૨૫. હોલો, હોલી અને પારધી.

રાગ કાફી. પદ.

કપોતની કહે છે રે, કંથ માઈ કહું કરો;
 સીંચાણુનો ભેં છે રે, પારધીએ બાણુ ભર્યો; ટેક.

અહીંથી ઉડી જૈ અગાં રહિયે, આ દેશ તણ પરદેશ;
 મરમ વચન પીયુ મારાં રે માનો, લાજ નહીં લવલેશ;
 પ્રમાદને મેલો રે, રાંક વેણુ રૂદે ધરો; કપોતની. ૧

કપોત કંથ કહે કાયર કમની, હોનાર છે તે હુશે;
 શત્રુનું સાલ તે સેજમાં ટળશે, કર્યું કર્તાનું થશે;
 હરદે હરિ રાખો રે, મુખે કૃષ્ણ કૃષ્ણ ઉચરો; કપોતની. ૨

અહીં ઉચ્યો પારધીને પાયે, ઉચ્યો બાણુ તે વાર;
 સીંચાણુનું છેદાયું શિર, કૃષ્ણ કરણી કરતાર;
 આવે ગૂણુ ભાખો રે, લવજળ તરો તરો; કપોતની. ૩

તન તરૂવર પ્રાણુ પખીડો, પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિ બે નાર;
 અહંકાર અહીં ને જરા પારધી, કોધ સીંચાણુ નિર્ધાર;
 મુકુંદ મનમાંથી રે, પ્રભુ નવ રાખો પરો; કપોતની. ૪

કાવ્ય દોહન.

૨૬. પ્રભાત વિષે.

રાગ-રામકળી.

રંગીલું પ્રભાત આજ રંગ રંગ લાગે.—

રંગીલું પ્રભાત આજ૦—ટેક૦

રંગીલું પ્રભાત આજ, શો સજ્યો યુનેરી સાજ;

પવન લે'કી ઠંડી તાજ, ખીલ્યાં પુષ્પ આગે.—

રંગીલું પ્રભાત આજ૦

પારિજાત ગૂલકળી, મોગરા ગુલાબ તણી;

લપટમાંહ્ય લઈ બ્રમર, ભમે જાગ જાગે!—

રંગીલું પ્રભાત આજ૦

મીઠા સૂર પક્ષી કરે, અંગમાં ઉમંગ ભરે;

ભેરવી—અલાપ સુણી, ભીડ સંધી લાગે.—

રંગીલું પ્રભાત આજ૦

ઉદયે ઉમંગી મન, સ્નાનથી પવિત્ર તન;

ઉત્તમ અભ્યાસ થકી, ભાગ્ય-ઉદય આગે!—

રંગીલું પ્રભાત આજ૦

અર્થોત્તમ પ્રહ્લગાન, ઉદય નહિ એ સમાન;

અક્ષય દિવસ ધન્ય આજ, અનુભવ અનુરાગે!—

રંગીલું પ્રભાત આજ૦

ત્રિવિધ તાપ ટળે રોગ, નિત્ય નિત્ય નવા જોગ;

વિજય પાકું તેજ જે, પ્રભાતે રંગ રાગે!—

રંગીલું પ્રભાત આજ૦

(સાહિત્ય વિશ્વાસ.)

૨૭. ઇશ્વર સ્તુતિ.

દોહરા.

જ્યારે કરવા નીસરું, બાર શહેર બજાર;
બહુ નર્ધન નજરે પડે, દુખીઓ સૌ સંસાર.
જે બખશિસ મુજને કરે, સમર્થ સરજનહાર;
તે સઘળાનો કયમ કરી, માનીશ હું ઉપકાર.
યોગ્ય નહિ તો પણ અધિક, આપ્યું જગજીવન;
બહુ ભૂખ્યા ઘર ઘર ભમે, મુજને ખાવા અન્ન.

ચાપાઇ.

ધરતી દરિયો ને આકાશ. તે તારી કીર્તિ પ્રકાશ;
જ્યાં દેખું ત્યાં ભારી કામ, નહિ રે ફાકટ કંઈ પણ ઠામ.
જશ છે મોટા તારા આપ, પ્રભુ મુજને તું ભક્તિ આપ;
નીતિ સંગ સદાએ થાપ, અહીંનાં સંકટ સર્વે કાપ.

સત્ય પ્રકાશ.

૨૮. અટક્યાળો જીવો.

દોહરા.

એક અડપલો છોકરો, જીવો જેનું નામ;
અતિશે કરતો અડપલાં, જઈ ખેસે જે ઠામ.
કાગળ કાં લેખણ છરી, જે જે વસ્તુ જોય;
ઝાલે જૂમી ઝડપથી, હીરા જેવી હોય.
ના ના કહી માને નહિ, કહ્યું ન ધારે કાન;
એને પણ દિન એકમાં, સર્વ વળી ગઈ સાન.
ડોસો ચશમાં ડાબલી, મેલી ચડીઆ માળ;
અતિ આનંદે અડપલે, તે લીધાં તત્કાળ.

ચશમાં નાક ચડાવીઆં, ખાડાળાં તે ખૂબ;
 ડાબલી લીધી દેખવા; ધારીને પગ ધુબ.
 ઢીલું ન હટું ઢાંકણું, જળડું કીધું જોર;
 ઉઘડતાં તે ઉછળ્યું, કીધો શોર બકોર.
 આંખો મોં ઉપર પડી, તેમાંથી તપખીર;
 ફાંફાં મારે ફાંકડો, ધારી ન શક્યો ધીર.
 ચશમાં નાંખ્યાં ચોકમાં, છીં છીં છીંકો ખાય;
 થાક્યો તે થૂ થૂ કરી, જીવો રોતો જાય.
 ચોળે ત્યાં તો ચોગણો, આંખે અંધો થાય;
 ડાસે દીઠો દીકરો, ચશમાંના ચૂરાય.
 ડાસે ડારો દઈ કહ્યું, હસવું ને થઈ હાણુ;
 લાડકડા એ લાગનો, જીવા છે તું જાણુ.
 ચશમાં તો વસમાં થયાં, ડળીએ વાળ્યો દાટ;
 જીવે ફરીને જીવતાં, ઘડ્યો ન એવો ઘાટ.
 કં ૦ ૬૦ ૩૦

લાગ બીજો.

૨૯. પ્રભુમય જીવન. (તોરક.)

મુજ જીવન આ પ્રભુ! તુંથી લડું,
 બલદે, અભિલાષ હું એહ પુરું;
 મુજ દેહ વિષે, વળી આત્મ વિષે,
 જડ ચેતનમાં પ્રભુ વાસ વસે.
 શિરમાં, ઉરમાં, મુખમાં, કરમાં,
 પ્રભુ આપી રહો મુજ અંતરમાં!
 મુજ જીવન કેરૂં રહસ્ય ઉંડું,
 બન પ્રેરક^૧ ચાલક^૨ શાસક^૩ તું.

૩૦. પ્રાણીપર દયા રાખવા વિષે.

નારાયણ છંદ.

જુઓ પીડાથી જેમ આ પીડાય પિંડ આપડો,
 પીડા કર્યાથી તેમ તે પીડાય પ્રાણી આપડો;
 મદાંધ થઈ ન મારશો જરૂર જીવ જાણીને,
 અરે દિલે દયા ધરો પીડા કરો ન પ્રાણીને.
 રમ્યા અવેવ હૃદયે જુઓ સહુ શરીરના,
 તમેથી તે બને ન લાખ વાતથી લગીરના;
 વિચારીને અધિક દીક બીક ઉર આણીને,
 અરે દિલે દયા ધરો પીડા કરો ન પ્રાણીને.
 ધરો ન ચણુ ધોળ પ્રાણીને ગરીબ ધારીને,
 ખરેખરા ખુશી થશો ન, મિત્ર! જીવ મારીને;
 ન ધાતની વિશેષ વાત વણુવો વખાણીને,
 અરે દિલે દયા ધરો પીડા કરો ન પ્રાણીને.
 બનાવનાર એક ઇશ આપણોજ એહનો,
 તથા મળેલ તેહને ઉદાર પ્યાર તેહનો;
 ભલે હરે ફરે પ્રભુ દીધેલ સુખ માણીને,
 અરે દિલે દયા ધરો પીડા કરો ન પ્રાણીને.
 ભરી ગળથી ખૂબ ભાર કમ માર મારીએ,
 ગરીબ જીવ આપડાની વેદના વિચારીએ;
 કરો કદી ન ફરે કર્મ પાપનું પિછાણીને,
 અરે દિલે દયા ધરો પીડા કરો ન પ્રાણીને.
 કરે અધર્મ કર્મ જાંતુ પાપ પાંખ તોડીને,
 પરોવી શૂળમાં કરે ખરાળ ખેલ ખોડીને;
 નિશાન માંડીને કરે વિનાશ તીર તાણીને,
 અરે દિલે દયા ધરો પીડા કરો ન પ્રાણીને.

૩૧. વિચારીને યોલવા વિષે.

ઉપેન્દ્રવજ્રા છંદ.

સુવાક્યથી રનેહ સદૈવ વાધે,	કુવાક્યથી કલેશ હમેશ લાધે,
અરે કશો એક વિવેક આણી,	વિચારીને યાર ઉચાર વાણી.
સુવાક્યથી વિશ્વ બધું વખાણે,	કુવાક્યથી પ્રાપ્તિ જનો ન ગણે,
પડે ચડે જીભ વડેજ પ્રાણી,	વિચારીને યાર ઉચાર વાણી.
પ્રગ્ન જીઓ પોપટ ઘેર પાળે,	સુખે સુખે દુઃખ શોક ન માળે.
ઉચારનું કારણ એજ ગણી,	વિચારીને યાર ઉચાર વાણી.
ભણી જીભે ભાષા ભણાઈ તો લે,	ચુરી જીભે લોક ચુરાઈ યોલે.
ગરીબ કે રાજકુમાર રાણી,	વિચારીને યાર ઉચાર વાણી.
સુવાક્યથી દૂધ દહીં થી દેશે,	અમૂલ્યનું મુલ લગાર લેશે.
કુવાક્યથી પાય પળી ન પાણી.	વિચારીને યાર ઉચાર વાણી.
મુખેથી રે માનવી વેણ મુકયું,	ફરીથી તેં તે ન ગણાય થકયું,
વિમાસશે એવી હશેજ હાણી,	વિચારીને યાર ઉચાર વાણી.
છરા તણે છેદ ઉપાય સૂઝે,	કુવાક્યનો કાપ કદી ન રૂઝે.
ન કાચની કાઠી મટેજ કાણી,	વિચારીને યાર ઉચાર વાણી.
ભણો ચુરો તોપ તણો ભગંકા,	હવા વિષે હોય જતો હગંકા.
કહો તમે કેમ શકાય તાણી,	વિચારીને યાર ઉચાર વાણી.

દાહરા.

વિચારીને વાણી વદો, કદી ન વણસે કામ;
ભાર તોલ તો જન ભણા, રાખે દલપતરામ.

૩૨. માનો ગુણ.

ભુજંગી છંદ.

હતો હું સુતો પારણે પુત્ર નાનો,
રહું છેક તો રાખતું કાણુ જાનો?
મને દુઃખી દેખી દુઃખી કાણુ થાતું?
મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.

સુકામાં સુવાડે બીને પોઢી પોતે,
 પીડા પામું પડે તજે સ્વાદ તો તે;
 મને સૂખ માટે કદું કાણુ ખાતું?
 મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.
 લઈ જાતી સાથે અચી કાણુ લેતું?
 તજી તાણું ખાણુ મને કાણુ દેતું?
 મને કાણુ મીઠું મુખે ગીત ગાતું?
 મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.
 પડું કે ખડું તો ખમા આણી વાણી,
 પડે પાંપણે પ્રેમનાં પુર પાણી;
 પછી કાણુ પોતાતણું દૂધ પાતું?
 મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.
 મને કાણુ કેતું પ્રભુ ભક્તિ ભુક્તી?
 ટજે તાપ પાપે મજે નેથી મુક્તિ;
 ચિતે રાખિ ચિંતા કદું કાણુ ચા'તું?
 મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.
 તથા આજ તારું લજી હેત તેવું,
 જજે માજલીનું જડયું હેત જેવું;
 ગણીતે ગણ્યાથી નથી તે ગણાતું,
 મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.
 અરે એ અધું શું મલું જૈશ ભૂલી,
 લીધી આકરી આકરી જે અમૂલી;
 સદા દાસ થૈ વાળી આપીશ સાદું,
 મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.
 અરે દેવના દેવ આનંદ દાતા!
 મને ગુણુ જેવો કરે મારી માતા;
 સમો વાળવા જોગ દેજે સદા તું!
 મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.
 શિખે સાંભળે એટલા જાંદ આઠે,
 પછી પ્રીતથી જો કરી નિત્ય પાઠે;
 રિઝી દેવ રાખે સુખી સર્વ દામે,
 રચ્યા છે રૂડા જાંદ દલપતરામે.

૩૩. વિધા વિધે.

(છપ્પો).

સક્ષપતિ તો વાખ, દીઠા નિર્માલ્ય પ્રમાણે,
જન્ય રાયનું રાજ્ય, રૂપ પણ રહે ન ટાણે;
કુળ પણ હોય કલંકી, જોર જોતામાં જાયે,
જોગ્યન પણ વહી જાય, વંશ નિર્વંશી થાયે;
નહિ રાજ્યોર કે અમિલય, માગ મુકાવે બહુ થકી,
સત પુરૂષો મન માનજો, સદ્ વિદ્યા છે શુભસદુ થકી.

૩૪. ગુણ.

(છપ્પો).

ગુણની આગળ ભૂપ, સરીખા રહે કર જોડી,
ગુણની આગળ રૂપ, જુએ નિત્ય આધું ઓઢી;
ગુણની આગળ ગર્થ, ઘણેરા ફેરા ખાયે,
ગુણ આગળ દાતાર, માન માગવા જાયે;
ગુણનાં માન ઘણાં કરે, જે માન નહિ ભૂપને,
શામળ કહે ગુણે રાયજો, રંખે રાયો કોઈ રૂપને.

૩૫. પિતાની સેવા.

(ભુજંગી છંદ).

જાડો હું હતો છોકરો છેક છોટો,
પિતા પાળી પોષી મને કાઢ મોટો;
રૂડી રીતથી રાખતા રાજ રાજ,
ભક્ષા કેમ આભાર બૂલું પિતાજી.
ચઢી જાતીએ જે ઘડી મુજ તાણી,
કદી અંતરે રીસ આપે ન આણી;
કહ્યું મેં મુખે તે કર્યું હા જી હાજી,
ભક્ષા કેમ આભાર બૂલું પિતાજી.

મને સારી શિક્ષા શીખાવી સુધાર્યો,
 વળી આપી વિદ્યા વિવેકે વધાર્યો;
 ભલી વાતના ભેદ સીધા દિધા છ,
 ભલા કેમ આભાર ભૂલું પિતાજી.
 કદી કોટી કોટી સહી કષ્ટ કાયા,
 મને છાતીમાં દે દિધી છત્ર છાયા;
 અતિ પ્રાણથી પ્યાર જે આણુતા છ,
 ભલા કેમ આભાર ભૂલું પિતાજી.
 મને દેખી અત્યંત આનંદ લેતા,
 મુખે માગી વસ્તુ મને લાવી દેતા;
 પુરો પાડ તેતો ભુલે પુત્ર પાછ,
 ભલા કેમ આભાર ભૂલું પિતાજી.
 વડા વાંકમાં આવું તો રાંક નળણી,
 દીધો દંડ દેતાં દયા દિલ આણી;
 તજી સ્નેહ દેહે ન દીધી પીડાજી,
 ભલા કેમ આભાર ભૂલું પિતાજી.
 ભણાવી ગણાવી કીધો ભાગ્યશાળી,
 તથા તુચ્છ જેવી ધુરી ટેવ ટાળી;
 જનો મધ્ય જેથી રહી કાર્તિ ગાજી,
 ભલા કેમ આભાર ભૂલું પિતાજી.
 લીધો લાવ ને લેશ જે લાવ સારો,
 ગણું ગુણુ હું તાત તે તો તમારો;
 સદા સુખ સારૂ ઉપાયો સન્યા છ,
 ભલા કેમ આભાર ભૂલું પિતાજી.
 મને નિર્મળતા નેત્રમાં નીર લાવી,
 લઈ દાખતા છાતી સાથે લગાવી;
 મુખે મોલતા મોલ મીઠા મીઠા છ,
 ભલા કેમ આભાર ભૂલું પિતાજી.

હતો બાળ હું આજ સુધી અજાણ્યો,
 ઉરે આપનો ગુણ એકે ન આણ્યો;
 હવે હું થયો જાણીતો આજ આ જ,
 ભલા કેમ આભાર ભૂલું પિતાજી.
 જગન્નાથજી જીવતો રાખશે જો,
 હયાતી તમારી અમારી હશે જો;
 કરું સેવના રોહ સાચે સદા જી,
 ભલા કેમ આભાર ભૂલું પિતાજી.
 ભણે ભાવથી જો ગણે છંદ સારા,
 પિતૃ ભક્તિ પામી ન થાશે નહારા;
 રૂઢું જ્ઞાન દે લાગશે શૂભ કામે,
 રચ્યા છે રૂઢા છંદ દલપત્તરામે.

૩૬. ચોરીના માલ વિષે.

ચોપાઈ.

કાચો પારો ખાવો અજ,	તેવું છે ચોરીનું ધન;
કાચી ખાવી છે હડતાળ,	તેવો છે ચોરીનો માલ.
માથા ઉપર ભમે જયમ કાળ,	તેવો છે ચોરીનો માલ;
કોવચ અડતાં ઉપડે ખાલ,	તેવો છે ચોરીનો માલ.
ગાણાં આગળ જેવી ગાળ,	તેવો છે ચોરીનો માલ;
કુડાં ચડાવે માથે આળ,	તેવો છે ચોરીનો માલ.
અગ્નિ ટેરી જેવી જાળ,	તેવો છે ચોરીનો માલ;
જીવતી માખ ગળે કો ધણી,	લખમી ન પચે ચોરી તણી.
આખું કોળું શાક ન થાય,	વાસીદે સાંખેલું જાય;
તે તો જેવો જેવો તાલ,	તેવો છે ચોરીનો માલ.
સાહે જીજીદરને મુખ સાપ,	મરે તરત તે ગળતાં આપ;
થાય આંધળો તજતાં હાલ,	તેવો છે ચોરીનો માલ.
માળી જીંડે રાખે છુટ,	બકરું કાઢતાં પેસે ઉંટ;
કાંસ કાઢતાં પેસે સાલ,	તેવો છે ચોરીનો માલ.
રહે ન જાનું દહાડો રાત,	વાચે ઉડી જાયે વાત;
થાય ન તેનો કરતાં થોલ,	જય બિલાડી મોલા મોલ.

(કવિ શામળભટ્ટ).

૩૭ બોલ્યું પાળવા વિષે.

ભુજંગી છંદ.

વિના ટેકવાળા બહુ બોલી વાળે,
 પછી આપનો બોલ એકે ન પાળે;
 તમે ટેવ તેવી ન રાખો નહારી,
 પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
 પુરો બોલ પાળે વધે તોલ તેનો,
 થટે તોલ ભુલો પડે બોલ જોનો;
 ન રાખે ભરોસો નરો કાંઈ નારી,
 પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
 નહિ વેળુ બનશે ભલે જ્ય નાણું,
 અરે હું ન એનો કશે શોક આણું;
 ધરો ટેક એવી ઉરે ધીર ધારી,
 પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
 સુખ્યા શર વીરો ધણા સત્યવાદી,
 મુખ્યા વેળુમાં રીત એવી અનાદી;
 વધી લાજ આ લોકમાં લાભકારી,
 પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
 કહે તે કરે માનવી એજ મોટો,
 બુઝે વેળુ તે તો ખરો ખુબ ખોટો;
 અરે નાંખશે માન એ તો ઉતારી,
 પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
 ભસં તે નહિ ફૂતરો ચણું કાટે,
 લખાડી લહે ઉપમા એજ સાટે;
 ખડે એજ લજ્જન જવા જોગ વારી,
 પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
 સરે સુખ કે ગિપજે દુઃખ અંગે,
 રહે રાત દાંડો કહે એજ રંગે;

ભલા લોકમાં પામશે લાલ ભારી,
 પળે તેટલા ખોલ ખોલો વિચારી.
 સુતાં ઉઠતાં ખેસતાં વાત સાચી,
 કહો વેળુ મોટું નહિ શક્તિ કાચી.
 હરી ખેસશે એ થકા ઉંચ દામે,
 રચ્યા છે રૂઝા છંદ દલપત્તરામે.

૩૮, કષ્ટ નષ્ટાષ્ટક.

ભુજંગી છંદ.

અહો દેવ હું તો સદા દાસ તારો,
 પ્રભુ તું મને પ્રાણથી પૂર્ણ પ્યારો,
 મને આપ અત્યંત આનંદ આપો,
 દૂપાનાથ, મારું મહા કષ્ટ કાપો.
 પુરો હું જુરો પ્રાણી છું છંક પાપી,
 તમે તો દયાવંત દીસો તથાપિ:
 છુટે પાપ જો આપની છાપ છાપો,
 દૂપાનાથ, મારું મહા કષ્ટ કાપો.
 સગામાં સગો તો પ્રભુ તુંજ સાચો,
 કહું શી કથા હું વૃથા વાદ કાચો,
 થશે સર્વ સાદું શિરે દાથ થાપો,
 દૂપાનાથ, મારું મહા કષ્ટ કાપો.
 મને આ સમે કાણુ આરામ આપે,
 કહો કાણુ આ પાપ સંતાપ કાપે,
 બન્યો બાળ હું, તું બન્યો શ્રેષ્ઠ બાપો,
 દૂપાનાથ, મારું મહા કષ્ટ કાપો.
 મને આજ આ આપદાર્થી ઉગારો,
 તમે શોક સિંધુ થકા સઘ તારો.

પ્રભૂજી કરો આ પ્રલે સર્વ પાપો,
 કૃપાનાથ, મારું મહા કષ્ટ કાપો.
 તમે સર્વથા સર્વદા શુદ્ધ લીધી,
 કૃપાળુપણે સંકટે સાલ્ય કીધી;
 વિના આપ આ કેાણુ જાણે વિલાપો?
 કૃપાનાથ, મારું મહા કષ્ટ કાપો.
 ધરું અંતરે આપની એક આશા,
 ભણું આપ આગે દુખે દીન ભાષા;
 થવા માફ મારાં તમે પાપ માપો,
 કૃપાનાથ, મારું મહા કષ્ટ કાપો.
 વડો વેગ લાવી ચઢો મારી વારે,
 જશે શોક નાસી થશે દૃષ્ટી જ્યારે;
 કશા કલેશથી કેમ રેશે કળાપો,
 કૃપાનાથ, મારું મહા કષ્ટ કાપો.
 કરે કષ્ટ નજાણે કેાણુ પ્રાણી,
 પ્રભૂ પ્રાર્થના જે પુરો પ્રેમ આણી;
 સરે અર્થ સર્વે ઠરે થીર ઠામે,
 રચ્યા છે રૂડા છંદ દક્ષપત્તરામે.

૩૬. આપ્તનું વર્ણન (કવિતા).

ભુજંગી છંદ.

ભલેા દૂરથી દેખતાં દીક્ષ આલ્યો,
 ચઢી જેમ આકાશમાં મેહ આલ્યો;
 દીસે કુંડનો દેવતા વીજ જેવો,
 દીઠો આજ આપ્ત ગિરિ રાજ એવો.
 તિથિ પૂનપે શોભિતા સાંજ ટાણે,
 અન્યા ઘંટ એ સૂર્ય ને સોમ જાણે;
 દીપે દેવ હાથી કહે કાઠ કેવો,
 દીઠો આજ આપ્ત ગિરિ રાજ એવો.

કદી ઉપરે જૈ જુઓ આંખ ફાડી,
 ઝુકી ઝાડનાં ઝુંડની ઝાઝી ઝાડી;
 મહા સ્વાદુ માગ્યો મળે મીષ્ટ મેવો,
 દીકો આજ આણુ ગિરિ રાજ એવો.
 વસે વાઘ ને વાંદરાં સિંહ હણ્યાં,
 ઝરે નિર્મળા નીરનાં નિત્ય ઝણ્યાં;
 શિળા ને ઝુગધી વહે વાયુ તેવો,
 દીકો આજ આણુ ગિરિ રાજ એવો.
 બહા ધુલની ત્યાં ધુલી ધુલ વાડી,
 કુવા વાવ ને કુંડ ઓપે અગાડી;
 વડાં દેવળોમાં વસે વાસ દેવો,
 દીકો આજ આણુ ગિરિ રાજ એવો.
 બન્યા બંગલા ને બન્યાં ત્યાં બનરો,
 રૂડા રોજગારી કરે રોજગારો;
 મળે માલ લેનારને હોય લેવો,
 દીકો આજ આણુ ગિરિ રાજ એવો.
 તહાં તેર ગાઉં તણે તો તળાવે,
 પીવા ગામ અચારના લોક આવે;
 જહાં જેઠ માસે ન દીસે પ્રસેવો,
 દીકો આજ આણુ ગિરિ રાજ એવો.
 અપાડે પરાં વાદળાં પાસ આવે,
 જતાં વેંત જોવાની જુકિત જણાવે;
 ધુમાડો ધુણીનો તમે જેમ ટેવો,
 દીકો આજ આણુ ગિરિ રાજ એવો.
 જૂનાં જૈનનાં હિંદુનાં સ્થાન જેમાં,
 અતિ ખ્યાત છે અર્જુન દેવી એમાં;
 કહી તે કથા જાણવા જોગ કામે,
 રચ્યા છે રૂડા જંદ દલપતરામે.

૪૦. નામદાર શહેનશાહને આશિર્વાદ.

(રાહ).

અચળ અમલ અમપર કર રાજેશ તું. (૨)*

ઇશ તું—ઇશ તું—ઇશ તું.

ન્યાય સુધારો દુઃખ હરનારો,

રામ સમો ઇશ તું. (૨)——અચળ અમલ ૧.

કીર્તિ પતાકા ફરફરે,

ને અરિ સકળ મન થરથરે;

જગ તુંજ વધે—જગ વધે—સુર સૌ નમે

રામ સમો ઇશ તું. (૨)——અચળ અમલ ૨.

૪૧. હિંમત.

(છપો).

કોઇ દિન અમૃત અહાર, કોઇ દિન લુખી ભાણ;

કોઇ દિન પળવું પાય, કોઇ દિન ચઢવા વાણ.

કોઇ દિન મુંઢર સેજ, કોઇ દિન ભોમી સુવું;

કોઇ દિન વિવાહ હોય, કોઇ દિન રીસે રોવું.

કોઇ દિન રણવું ઘણી રીઝથી, કોઇ દિન ખોવા દામને;

શામળ કહે હિંમત ન મુકીએ, સંભારીએ શ્રી રામને.

૪૨. પસ્તાવાનાં કામ કરવા વિષે.

અનુબુધ છંદ.

કાલો ઠોક નિશાળે જૈ. ગાળે વેળા ગપ્પો વડે;

મૂછાળો મૂખ મોટો થૈ, પસ્તાવામાં પછી પડે.

જાવરે દુષ્ટતા જાની, તે ચાટે અકલે ચડે;

ત્યાં તે તો દુષ્ટ તોફાની, પસ્તાવામાં પછી પડે.

* કૌંસમાં જ્યાં આવી “(૨)” નિશાની કરેલી છે ત્યાં તે વાંચન બે બે વખત બોલવાની છે.

ફૂલાવ્યો ફાંકડો ફૂલે, ખૂખ ખચેજ ને જડે;
 દેવાળી નીકળે ફૂલે, પસ્તાવામાં પછી પડે.
 જીવિકા વૃક્ષને નેધ, છેદે છે થોભીને થડે;
 ભૂખના દુઃખથી રોધ, પસ્તાવામાં પછી પડે.
 મૂર્ખ જે તાત માતાને, નાની ઉમરમાં નડે;
 સંભારી સુખદાતાને, પસ્તાવામાં પછી પડે.
 ભાવ લઇને ભેગનો ભૂંડા, ઘાલીને ઘાટ જે ઘડે;
 તે ધંધો થાય છે ટુંકો, પસ્તાવામાં પછી પડે.
 ભૂલતાં ભૂલ ને ભાષે, તો તેને લડવા તડે;
 ચૂકના સ્વાદને ચાષે, પસ્તાવામાં પછી પડે.
 પારકા પુંજને પેખી, ધારણા ન રહે ધડે;
 ખત્તાના ખેદને દેખી, પસ્તાવામાં પછી પડે.
 બુદ્ધને બાળકી આપી, બાંધે છે મીઠળ મડે;
 પિતા પુત્રી તણા પાપી, પસ્તાવામાં પછી પડે.
 સ્નેહી સંબંધીની સાથે, લાકડી લખ ઉભો લડે;
 મોટી પીડા પડે માથે, પસ્તાવામાં પછી પડે.
 ફૂલ પાન ફળો ગંધો, સંભાળે નહિ તો સડે;
 અંતે તે આળસુ અંધો, પસ્તાવામાં પછી પડે.
 નાજ બુદ્ધિ ધરો તીખી, મેલી ઘો ઉન્મત્તની;
 શિક્ષા સાચી લહો શીખી, દીક્ષા છે દલપત્તની.

૪૩. મરણનો ભય છે માટે પ્રભુને ભજવો.

ભોજ ભગતની કવિતા (ચાખખા).

જીવને શ્વાસતણી સગાઇ, ઘરમાં ઘડી ન રાખે ભાઈ,
 ગાય કહે છે બેટો અમારો, માતા મંગળ ગાઈ,
 બેની કહે છે અંધવ અમારો, બીડ પડે ત્યારે ભાઈ રે;
 જીવને શ્વાસતણી સગાઇ, ઘરમાં ઘડી ન રાખે ભાઈ.
 લિપ્યું ને ચુપ્યું આંગણું, ને કાઢ્યારે વેળા થઈ,
 અડશોમાં તમે અલડશો, એમ લોક કરે ચતુરાઈ રે;
 જીવને શ્વાસતણી સગાઇ, ઘરમાં ઘડી ન રાખે ભાઈ.
 ધરની નારી ઘડી ન મૂકે, અંતે અળગી રહી,

ભાંજે ભગત કહે કંથ વળાવી, તરત ખીજને ગઈ રે;
 જીવને શ્વાસતણી સગાઈ, ધરમાં ઘડી ન રાખે ભાઈ.
 પ્રાણીઆ ભજી લેને કિરતાર, આ તો સ્વપ્નું છે સંસાર,
 ધન દોલત ને માલ ખગ્ગનો, પુત્ર અને પરિવાર;
 તે તો તજી તમે જશો એકલા, ખાશો જમના માર રે.
 પ્રાણીઆ ભજી લેને કિરતાર, આ તો સ્વપ્નું છે સંસાર.
 ઉંચી મેડી ને અજગ જડખા, ગોંખ તણો નહિ પાર,
 જગત્પતિ તો ચાલ્યા ગયા, તેનાં આંખ્યાં રહ્યાં છે પાર રે;
 પ્રાણીઆ ભજી લેને કિરતાર, આ તો સ્વપ્નું છે સંસાર.
 ઉપર ટૂંકાં ફરફરે, ને હેડે શ્રીફળ ચાર,
 ડીક કરી એને કાકડીમાં ઘાલ્યો, પછી પુકે પકે પોકાર રે;
 પ્રાણીઆ ભજી લેને કિરતાર, આ તો સ્વપ્નું છે સંસાર.
 સેજ તળાઈ વિના સુતો નહિ, ને કરતો હુનર હજાર,
 ખારી ખારીને ખાળશે, જેમ લોટું ગાળે કુંહાર રે;
 પ્રાણીઆ ભજી લેને કિરતાર, આ તો સ્વપ્નું છે સંસાર.
 ખમશાન જઈને ચેહ ખડકી, તે ઉપર કાઢનો ભાર,
 અગ્નિ મૂકીને અળગા રહે, પછે અંગે જરે અંગાર રે;
 પ્રાણીઆ ભજી લેને કિરતાર, આ તો સ્વપ્નું છે સંસાર.
 સ્નાન કરવા સૌ ચાલીઆં, મળી નર સધળા ને નાર,
 ભાંજે ભગત કહે દશ દહાડા રોધને, વળતી મૂક્યો વિસાર રે;
 પ્રાણીઆ ભજી લેને કિરતાર, આ તો સ્વપ્નું છે સંસાર.

૪૪. ધનવંતના ધર્મ વિષે.

જિઠ્ઠક છંદ.

નિર્જળ ગામ નવાલુ ગળાવો; વાવ ફૂવા નદી તીર તળાવો;
 શોધી જૂના ફરી સઘ સુધારો, તે ધનના ધણી ધર્મ તમારો.
 ધીંગી રચો ફડી ધર્મશાળાઓ, જ્યાં નરનારી રહે નખળાઓ;
 તે જનના તન તાપ નિવારો, તે ધનના ધણી ધર્મ તમારો.

ચોખ્ખા વિશાળ નિશાળ ચણાવો, આળકને ભલી ભાત ભણાવો;
 ઉંમર આખી તણા ઉપકારો, તે ધનના ધણી ધર્મ તમારો.
 આદરવી વડી ઔષધશાળા, દુઃખ તજે જન જાત દુઃખાળા;
 લે સુખ આળક રોગી બિચારો, તે ધનના ધણી ધર્મ તમારો.
 ભાળી લિખારી દયા ભરી ભાખો, રોટલી નાખી લિખારી ન રાખો;
 હોય ઉઠાય ઉઘોગ હજારો, તે ધનના ધણી ધર્મ તમારો.
 અંગ ગળેલ જળેજ અંધા, ધારી શકે નહિં ધીરજ ધંધા;
 એ જન પાળન પુછ ઉધારો, તે ધનના ધણી ધર્મ તમારો.
 સાંધી સુધારી હરેક શિરસ્તો, સાં સુખસાજ કરો આદુ સસ્તો;
 નિત્ય વિચાર રચો ન નકારો, તે ધનના ધણી ધર્મ તમારો.
 જઈ પરદેશ દુકાન જમાવો, લાખ કળા પરલોકની લાવો;
 હોંસ ધરો, નહિ હિંમત હારો, તે ધનના ધણી ધર્મ તમારો.
 કાવ્ય કળા કવિ પાસ કરાવો, ધીર જુગોજુગ નામ ધરાવો;
 એ જન જોગ જડે નહિ આવો, લો દલપત કહે શુભ લાવો.

૪૫. ટેવ પડી તે ટળે નહિ.

ભુજંગી છંદ.

શિલા શ્રાવણી પૂછડી સાથ સાંધી.
 જુઓ જુકિતથી જાળવી અંધ આંધી;
 કરી પાંસરી તો ફરી વાંક વાળી,
 પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી?
 અઢારે વળ્યાં ઉંટનાં અંગ વાંકાં,
 કહો ઢાંકીએ તો રહે કેમ ઢાંક્યાં?
 સુએ ભુતળે તો જુએ આલ ભાળી,
 પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી?
 જુઓ નાગની જાતની ટેવ જે છે,
 રીઝે તો રમે ને ખીજે તો ડસે છે;

પુરા પ્રેમથી રાખીએ ઘેર પાળી,
 પડી દેવ તે તો દળે કેમ ટાળી ?
 પુરા પુષ્પના પુંજમાં હોંગ પેસે,
 નહિ હોંગને પુષ્પનો પાસ બેસે;
 બલે માયું કૂટી મરે કાય માળી,
 પડી દેવ તે તો દળે કેમ ટાળી ?
 ધરી દૂધમાં ને કરી સાબુવાળા,
 ધુઓ કાયલાને બુઓ હોય કાળા;
 નહિ કોઈ કાળે મટે જાત કાળી,
 પડી દેવ તે તો દળે કેમ ટાળી ?
 કહો પાણીના પૂરને કોણુ થોભે ?
 ચડે શાવડે નેવનાં નીર મોભે ?
 રહે ખાડમાં રાખશે કાય ખાળી,
 પડી દેવ તે તો દળે કેમ ટાળી ?
 લઘુ વૃક્ષ વાળ્યું વળે જ્યેમ વાળો,
 દળે તેમ છોટાપણે દેવ ટાળો;
 કૂટી કે કૂટી દુષ્ટની કે દયાળી,
 પડી દેવ તે તો દળે કેમ ટાળી ?
 ક્રિયા કેળવો મેળવો ગુણુ તેમાં,
 નિતી બેળવો દેળવો જીવ એમાં;
 પદે પાઠ આ તે બહી દેવ પામે,
 રચ્યા છે રૂડા જાંઠ દલપતરામે.

૪૬. વિદ્યા વધારવા વિષે.

ભુજંગી જાંઠ.

બહુ બાગમાં ઝાડનાં ઝુંડ થાવા,
 મએ મૂળમાંથી પુરાં પાણી પાવા;
 તમે તેમ સૌનો ચહો હાલ સારો,
 સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.

કૃપાળુ બનીને નિશાળો કરાવો,
 વળી સર્વના સુખનાં ખીજ વાવો;
 કરી વાડ રૂઢી કરે જેમ ક્યારો,
 સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
 રમ્યા ચાવણું ચાવવા દાંત દેવે,
 જુઓ જ્ઞાન આપ્યું પિતામાત જેવે;
 પઠાવે પૂરો તે ખરો પાળનારો,
 સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
 પટેલો નહિ તે પશુ તુલ્ય પ્રાણી,
 પટેલોજ તે માનવીમાં પ્રમાણી;
 વડું પુણ્ય વિદ્યા દીધાથી વિચારો,
 સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
 ખરે ખાત વિદ્યા ખગ્નનો ન ખૂટે,
 હો ના હગારા હુટારા ન લૂટે;
 જુઓ જે વડે જીવ જીવે હજારો,
 સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
 હગાઈ જશે જે હશે ઠોઠ ઠાલો,
 દુખે દૂખતો દેખીને હાથ ઓલો;
 તરી પાર તેને તમે તો ઉતારો,
 સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
 સખી વાંચશે એજ છે આંખવાળું,
 ભણી જાણશે એજ જાણો જીભાળું;
 ધરો નારી ને મદનો એજ ધારો,
 સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
 પટેલો કદીકે કરે કષ્ટ ચૂરો,
 પટેલો નહિ તેજ પસ્તાય પૂરો;
 પછી માનશે ધિકક આ જન્મ મારો,
 સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.

ખરે ખાત આ વાતમાં માલ મેઢે,
કહું છું કયાં કે નથી છેક છોટો;
દરાવો નિશાળો તમે હામ હામે,
મુખે એજ માગ્યું દલપતનામે.

૪૭. દેશાટન વિષે.

(દોહરા.)

વિદેશમાં વિચર્યા વિના, પેટ ન પૂણું ભરાય;
પશુઓ પણ પ્રભાતથી, જંગલ ચરવા જાય.
ઘેર રહે લક્ષ્મી ઘણી, હોશે કેમ હમેશ;
રાજા રાજ્ય વધારવા, વિચરે દૂર વિદેશ.
વિદ્યા સદ્ગુણ વિનયતા, હોય ચપળતા હામ;
ડરે ન પરદેશે જતાં, દેખે તે નર હામ.
વિદેશમાં વિચર્યા વિના, મળે ન મોટું માન;
સમુદ્રમાં વખણાતશું, સીપ તણું સંતાન.
મુખે વિદેશે સંચરો, કરો ભલેરો હામ;
પ્રેમ ધરી વિધી પાળતાં, નિર્મળ કરણું નામ.
જો ધનની ઇચ્છા ધરો, તો ખરું માર્ગ અચિત;
મહા સમુદ્ર મથન કરો, એજ અનાદિ રીત.
પ્રયાણ કરી પરદેશમાં, પરવરી કાંઈ પંથ;
કાંઈ કળા કૌશલ્યના, ગુણીજન કાવે અંથ.

૪૮. કાલનો ભરોસો નથી.

(દોહરા.)

“જાજ મને અવકાશ કયાં? કરીશ કામ એ કાલ;
જે મૂર્ખો આવું બંધે, તેના હાલ હવાલ.
એક ત્રીડીપર ભાવ કયાં? કાણે દોડી કાલ;
કાલ કાળ લઈ આવશે, ઉડી જશે વરાળ.”

તરિયો તે તુંજ આપનું, આગળ ધોર અખાત;
 વાટ જોઈ એસી રહે, રહીશ ધસતો હાથ.
 ભવ પાણી આવી ચઢે, તરવું અતિ મુશ્કેલ;
 મોળાં ચઢશે જોસથી, સમજ વેડીઆ બેલ.
 નહિ કરતો તું વાયદા, કરજો સઘળું હાલ;
 ભુંડા ભવિષ્યના પેટમાં, ગુપ્ત કાળ વિકરાળ.
 જે કરવું તે આજ કર, કાલે શો અવકાશ;
 વધુ કામ કાલે નડે, આજ થકી સુણુ ખાસ.
 ડુંકા મુદત માનવી, નિત્ય માગણી થાય;
 વધે કામ ક્ષણ ક્ષણ જવે, આયુષ વટતું જાય.
 માટે માગે સુખજો, બને ભવની માંય;
 કાલ ભરોસે ના સુધરા, કર જે હમણું થાય.
 અગવડથી સગવડ મળે, દુઃખ વેદ સુખ હોય;
 કામ કરી આરામ કર, નહિ તો પાછળ રોય.
 ચસડી જઈ આ ઘર પછી, પુછશે જન્મ જવ સ્વાલ;
 જવાબ શો બેરામ દે, કીયા કામની કાલ.

૪૯. સાહસ ન કરવા વિષે.

આપાઈ.

ઘાઘા પાટણ ગામ ગંભીર, નિરમળ છે અરણ્યવનાં નીર;
 બુપતસંગ એક ભારે ભૂપ, રાજ તેજ રૂટે રૂપ.
 મહા મનોહર નિર્મળ મતિ, રૂડી કરમની રેખા રતી;
 લાડકવાયો તેને તંત્ર, મહીપનિને મન તે તો ધન.
 વહાલો પ્રાણ થકીજ પ્રતાપ, અધિક લાડકો આપો આપ;
 ઘેલો અગવડજો છે ઘણું, લક્ષણ લાખ કરોડો તણું.
 ગયોજ આપ સરોવર તીર, નારી ભરતી'તી ત્યાં નીર;
 ઉભો રહ્યો પાણીને ઘાટ, વનિતાઓ આવે તે વાટ.
 ભર્યું બેદું ને પાળે ચડી, રાજપુત્રની દૃષ્ટે પડી;
 ગલોલ હતી તેના હાથમાં, નાંખી ગોળી સહીઅર સાથમાં.

નગર શેઠની તે દીકરી,
 જોખન રૂપ તણું છે જોર,
 છુટયો ગલોલો તે ત્યાં ગયો,
 ચાલી ધાર ને નીકળ્યું નીર,
 તેને વકારી વખાણી સહુ,
 તમસરખાં સાંખી ધર જશે,
 બાળક બુદ્ધિ હતી તે બાળ,
 ભારી ખોલ તે ભામિનિ ભણી,
 કુંવર સાંભળી તેવું કાન,
 સાથી કહે બુડ્યું તાહરું,
 ગાજો ખાઓ કામનિ કાજ,
 રીસે ભરાણો રાજ કુમાર,
 નગર શેઠ જીકતે જાણિયું,
 રાય તજવું છે તારું ગામ,
 જાડકવાયો સુત તાહરો,
 રાજન કહે તજશે નહિ ગામ.
 તે વાતનો કાલજ દીધ,
 પ્રધાન પ્રીછીને તે પેર,
 ચેને તો ચેતાવું હું,
 તું સમજે શુનો સાંખશે.
 માસ છ માસ વિદેશે જાઓ.
 વચન સાંભળી વિવિધ વિવેક,
 પાછે પગલે પંથે વળ્યા,
 અરે બાંધવા ક્યાં જાઓછો ?
 માંડી કહી છે તેને વાત.
 પ્રધાન સુત કહે સાથે થાઉં,
 સોંડ્યા બે બાંધવ તે સાથ,
 રાત દિવસ ને સાંજ સવાર,

મદોન્મત્ત જોખન મદ ભરી;
 અહંકાર પૂરો અંકાર.
 ઘડો કુંવરીનો કાણો થયો;
 ભીંજ્યું ચંપક વરણું ચીર.
 તારો બાપ છે બળીઓ બહુ;
 બીજા ગરીબની શી ગત થશે ?
 દીધી મુખ ઘણેરી ગાળ;
 માએ મુક્યા ભમતા જણી.
 પડ્યો નરમ જેમ પીપળ પાન;
 કહ્યું કરે નહિ તું માહરું.
 આગળ શું કરશેજી રાજ ?
 બેઠું ફેડ્યું તોડ્યો હાર.
 અધિક ઝેર આપે આણિયું;
 નહિ રૂડાને રહેવા કામ.
 નહિ ધર્મ રહેવા માહરો;
 મારૂ પુત્રને હું તો દામ.
 ફરી વાસ રહી તેને કીધ;
 કહ્યું કુંવરને જઈ તે વેર.
 હમણા ઘેર ન જાઈશ તું;
 જોતામાં મારી નાંખશે.
 જો ચિત્તમાં કંઈ રૂઝું ચાહો;
 લીધો ઘેરથી પોપટ એક.
 પ્રધાન પુત્ર મિત્રને મળ્યા;
 આવડા કાં દુખીઆ થાઓછો.
 દેશવટો દીધો છે તાત;
 તુજ વિયોગે અન્ન ન ખાઉં.
 હોંસે પોપટ બેઠો હાથ;
 મારગ ભેલે અપરમપાર.

અધોર વનમાં તે જઈ ચઢ્યા,
 ઉનાળે અગ્નિની ઝાળ,
 ન મળે કહીં નવાણુજ નીર,
 પાણી પાણી ઝંખે ઘણું,
 જવા થયા વણુ પાણી પ્રાણુ,
 વડ મોટો હુતો ગંભીર,
 આયુષ માઈ આવી રહ્યું,
 છવ જરપણે જાય છે,
 પ્રધાન કહે રાખોજ ધીર,
 એમ કહીને ઝાડે ચડ્યો,
 રાજા મૂક્યો વડની હેઠ,
 રાજા પ્યાન ઇશ્વરનું ધરે,
 પાણી પાણી ઝંખે જેટલે,
 ધન્ય પ્રભુ મોટા મહારાજ,
 માના કેરો પ્યાલો ધર્યો,
 માંડી મુખ પીએ જેટલે,
 મારી ઝડપ તરત તે તીર,
 મૂપતીએ તો ક્રોધજ કર્યો,
 ખીજ વાર માંડે છે મુખે,
 પોપટ પંખ જેરે ઝાડીઓ,
 ચઢી રાયને ઝાઝી રીસ,
 ફરીને પ્યાલો ધરિયો જ્યાંહ,
 પાયું શીતળ નિરમળ નીર,
 અરે રાય મૂરખ હારિયો,
 કાતુક માંડી તેને કહ્યું,
 તમો ગયા ત્યાં લેવા નીર,
 કણ એકે નવ લાગી વાર,
 પ્યાલો ભરી પાઉં જેટલે,

દિશા ન સુઝી ભુલા પડ્યા;
 થયા ખરા મધ્યાનજ કાળ.
 સુકી ગયાં તે શુભ શરીર;
 તન ત્રફડે તે ત્રણે તણું.
 બાધવ પ્રત્યે બોલ્યો વાણુ;
 જઈ ઉતાર્યો તેને તીર.
 ગળું માઈ તો સૂકાઈ ગયું;
 પાણી પાણી ચિત્ત ચાંચ છે.
 એક ઘડીમાં લાવું નીર;
 દૂધ વેગળો દુધે પડ્યો.
 ગયો પ્રધાન પાણીને નેટ;
 પાણી પાણી મુખથી કરે.
 પડી ધારા પાણીની તેટલે;
 તુજવણુ કાણુ કરે એ કાળ.
 પલક એકમાં પૂરો ભર્યો;
 પોપટ ચિત્ત ચેત્યો તેટલે.
 પ્યાલો ઢોળી નાંખ્યો નીર;
 પાછો ફરીને પ્યાલો ભર્યો.
 પોતે પીવા કાળે સુખે;
 પ્યાલો કરંમાંથી પાડીઓ.
 મરડી નાંખ્યું શુકનું શીશ;
 પ્રધાન આવ્યો પલકજ માંહ.
 વાતો કરવા એઠા વીર;
 શામાટે પોપટ મારિયો.
 અલિયાં તો એક અચરજ થયું;
 મેં સંભાર્યા શ્યામ શરીર.
 ઉંચેથી ચઈ જળની ધાર;
 પોપટડે પાડ્યો તેટલે.

એકવાર મેં માફજ કર્યો, બીજી વારનો ખાલો ધર્યો;
 પીવા કર્યો અમૃત કાળિઓ, તરત દેખતાં તે દોળાઓ.
 લાંગી ચીત મારામાં ચોટ, મરડી નાંખી કોઢે કોટ;
 એટલે તરત તમે આવીઆ, લક્ષ વશા પાણી લાવીઆ.
 તે પીતામાં ટાઢો થયો, પ્રતિ ઉત્તર પ્રધાને કહ્યો;
 એ તો કારમિ વાતો વીર, અંત્રિક્ષથી નવ આવે નીર.
 એ તો વાત વદી જે તમે, તે તો કેમ મનાયજ અમે;
 અદકો સંશય મનમાં અડ્યો, વાળી કાઢડો વડલે ચડ્યો.
 વડલામાં છે એક વિવેક, સમળીનો માળો છે એક;
 અજગર એક લાવી છે તેહ, ફેલી ખાય છે તેનો દેહ.
 ઝેર કાળજેથી નીકળ્યું, નીર તેમાંથી ધરણી ઢળ્યું;
 મેહજે અડતાં શી ગત થાત, પલક એકમાં પ્રાણજળ જાત.
 જીવ્યો તું જે આપોઆપ, તે તો પોપટનોજ પ્રતાપ;
 દુષ્ટે દીકું તે દષ્ટાંત, લાગી મનની ભાવે બ્રાંત.
 એ શું મેં કયું છે કામ, માર્યો પોપટ ફાંસ આમ;
 પેટ પાળી મારીને મર, પોપટ પાખે દેહ ન ધર.
 પ્રીછવીઓ પોતેજ પ્રધાન, ઉતાયું મહીપતિનું માન;
 પ્રથમ ન સમજ્યો તે મન સાથ, હવે શીદને ધસે છે હાથ.
 સાંભળરે સતવાદી રાય, વિમાસણ કીધે શું થાય?
 સાહસ કર્મ કરે જન જેહ, આ રીતે પસ્તાએ એહ.

દાહરો.

સાહસ કર્મ કર્યા થકી, હોય હર્ષનો નાશ;
 દેખો એ દષ્ટાંતથી, કહે કવિ શામળદાસ.

૫૦. મરણના ભય વિષે.

સગ ઘોળ.

આ તન રંગ પતંગ સરીખો, જતાં વાર ન લાગેજ;
 અસંખ્ય ગયા ધન સંપતિ મેલી, તારી નજરો આગેજ.

અંગે તેલ પુલેલ લગાવે, માથે છોગાં ધાલેજી,
 જોખન ધનનું જોર જણાવે, છાતી કાઢી ચાલેજી.
 જેમ ઊંદરડે દારૂ પીધો, મસ્તાનો થઈ ડાલેજી;
 મગફરીમાં અંગ મરોડે, જમતમ મુખથી ખોલેજી.
 મનમાં જાણે છે મુજ સરખો, રસીઓ નહિ કોઈ રાગીજી,
 આ'રે તાકી રહી બિલાડી, લેતાં વાર ન લાગેજી.
 આજ કાલમાં હું તું કરતાં, જમડા પકડી જાશેજી;
 બ્રહ્માનંદ કહે ચેત અજાની, અંત ફજેતી થાશેજી.

૫૧. પરમેશ્વર સાથે પ્રિતિ કરવા વિષે.

રાગ ગરબી.

કર પ્રભુ સંગાતે દહ પ્રીતડી રે, મરી જીવું મેલીને ધન માલ;
 અંતકાળે સગું નહિ કોઈનું રે—ટેક.
 સંસ્કારે સંબંધી સરવે મજબૂં રે, એ છે જીહી માયા કેરી જાળ; અં.
 માઈં માઈં કરી ધન મેળવ્યું રે, તેમાં તારૂં નથી તલ ભાર; અં.
 સુખ સ્વપ્ના જેવું સંસારનું રે, તેને જાતાં ન લાગે વાર; અં.
 માટે સેવ તું સાચા સંતને રે, તારાં ટળશે ત્રિવિધિ તાપ; અં.
 અતિ મોટા પુરૂષને આશ્રયે રે, બળે પુરવ જનમનાં પાપ; અં.
 એવું સમજીને ભજ ભગવાનને રે, સુખકારી સદા સુખ ધામ; અં.
 દેવાનંદનો વહાલો દુઃખ કાપશે રે, મન વાંચિત પુરણુ કામ. અં.

૫૨. દર્દીને ઓસડ આપવા વિષે.

દોહરા.

ઓસડ આપો અસુખીને, જીવન આપે જેમ;
 તરતજ પામો તો તમે, પુરો પ્રભુનો પ્રેમ.

ભુજંગી છંદ.

પ્રભુનો તમે પામવા પ્રેમ પૂરો, નહિ આજ ઉદ્યોગ રાખો અધૂરો;
 પીડા પામતા લોકના થોડ પાળો, દવા દાન દે દર્દીનાં દર્દ દાણો.

શરીરે સુખી તો સુખી સર્વ વાતે, શરીરે દુખી તો દુખી છે સદા તે;
 દિલે લો હયા દીન દેખી દુખાળો, દવા દાન દે દર્દીનાં દર્દ ટાળો.
 જરાએ જુઓ જોડીને જીવ જ્યારે, બહુ પુણ્ય તે ભાસશે સૌથી ભારે;
 રૂડા સજ્જનો જીવ રાખી દયાળો, દવા દાન દે દર્દીનાં દર્દ ટાળો.
 સજ્જે સૌ થકી શોભિતી વૈદ્યશાળા, બણ્યા ને ગણ્યા વૈદ્ય રાખો રૂપાળા;
 કરો દૂર જે વૈદ્ય દીસે દગાળો, દવા દાન દે દર્દીનાં દર્દ ટાળો.
 વડી વૈદ્યશાળા વડા વૈદ્ય થાપે, અનંતા દુખી જીવ આશિષ આપે;
 અરે દ્રવ્ય એવેજ રસ્તે ઉછાળો, દવા દાન દે દર્દીનાં દર્દ ટાળો.
 અહો દેવ એને ભલે દ્રવ્ય આપ્યું, દવા દે દુખી લોકતું કષ્ટ કાપ્યું;
 હડયો રોગજેથી હતો જે હઠાળો, દવા દાન દે દર્દીનાં દર્દ ટાળો.
 અખે કીર્તિ આ લોકમાં એમ આવે, પ્રભૂ રીઝ પામી પૂરો પ્રેમ લાવે;
 બહુ નામ વિખ્યાત ભૂમધ્ય ભાળો, દવા દાન દે દર્દીનાં દર્દ ટાળો.
 કશા રોગને ટાળવા કામ કીધું, દીસે આજ એ તો અભેદાન દીધું;
 તજે રોગ રોગી નિરોગી નિહાળો, દવા દાન દે દર્દીનાં દર્દ ટાળો.
 શીખી સાંભળી અંતરે છંદ આણો, ખરા સજ્જનો જીવમાં ખૂબ જાણો;
 રૂડી વૈદ્યશાળા રચો કામ કાર્મ, મુખે એજ માગ્યું દલપતરામે.

૫૩. દગા વિષે.

ધંદ્રવિજય છંદ.

ફેરવી રૂપ દગાર્થી ફસાવી, અરે નર અંતર ફોકટ ફૂલે,
 જાની રહે નહિ છેક હમેશ, ખરેખરી વાત કદી પણ ખૂલે;
 બોળવીએ ભરમાવી ભલે પણ, બોળપણે ફરીથી નહિ ખૂલે,
 કાગળ હાંડલી કાઢ કરે કદી, એકજ વાર ચઢે પણ ચૂલે.

ક૦ દ૦ ડા૦

૫૪. સંપ તથા ઉપદેશ વિષે.

દોહરા.

સંપથકા સુખ ઉપજે, સંપથી જાય કલેશ;
 જેના ધરમાં સંપ નહિ, સુખ તેને નહિ લેશ.
 તે માટે તુજને કહું, અંતર રાખી ઉમંગ;
 લાલચ છોડી લક્ષ્મીની, સંપતણો કર સંગ.

છપ્પા.

કારવ. પાંડવ કુળ, મૂળથી નાંખ્યાં ખંડીઃ
 જે લક્ષ્મીને કાજ, સંપત્તી દરજા છંડી.
 બહુ લિંદુનાં રાજ, સંપ તજવાથી તુટ્યાંઃ
 દિલ્લિપતિ સુલતાન, સંપ જાતે ઘર ફૂટ્યાં.
 પરિપૂરણ લક્ષ્મી પામીને, સંપ વિના નહિ સુખ લહેઃ
 હોય ઘરમાં ઘણો કુસંપ તો, મોટા પણ મરવા ગહે.

દોહરા.

મળે સલામાં માન બહુ, ઘર ધન કાશ વિશાળઃ
 જે નરને ઘર સંપ નહિ, હીણા દાસે લાલ.
 તન રોગી શિર શત્રુતા, ધન આવે ને જનયઃ
 પણ જે સંપ કુટુંબમાં, શીતળ રહે સદાય.
 જગમાં બહુ જન ધનવિના, સંપથકા સુખવંતઃ
 સાખ પૂરે સંસારમાં, એની લોક અનંત.

૫૫. ઉપદેશ.

સવંગમ છંદ.

જન્મે થાતી જાય છડીઘર જાગતાઃ
 હાથી હોદા માંય રસિક બિરાજતા.
 આયુષ રિદ્ધિ અનેક ભરેલી ભાગ્યમાંઃ
 એ સૂતા દિન એક ઉછળતી આગ્યમાં.
 ભોગવતા ઉપભોગ મહા સુખ માણતાઃ
 જેતાં જોગ અજોગ જરી નહિ ગણતા.
 કાધા દામ કરોડ ખજાને ખાણમાંઃ
 સૂતા તાણી સોડ મસીદ મશાણમાં.
 ઇંદ્રપુરી અનુસાર નગરીઓ નોખમાંઃ
 કાઠીધજ સાહુકાર ગરજતા ગોખમાં.
 સુંદરીઓ ગુણસાર મહા ગુણ મર્દમાંઃ
 કોળણે કંઈ ઠાર ગઈ મળી ગર્દમાં,
 માટે મારા મિત્ર વિચારો વાતરેઃ
 પાપી મટો પવિત્ર લલા થઈ બ્રાત રેઃ
 જીવનનું ફળ જાણી ભજો ભગવાન રેઃ
 અંતર પ્રીતિ આણી ધરો નિત ધ્યાન રે.

મહિદીપ છંદ.

શ્યામ ચરણ સ્મરણ મિત્ર સરસ રીત સાચી,
 તે વિના ત્રિલોક મધ્ય કોડ વાત કાચી ;
 હસ્ત, ચરણ, કરણ, નાક, તે કૃપાળ કીધું,
 નેત્ર, વદન, દંત આપી જ્ઞાન દાન દીધું.
 ખાન પાન ચીજ ખુબ એજ આજ આપે,
 ભૂખ, તરસ, હંડ તાપ કષ્ટ સર્વ કાપે ;
 તે તને ઘડીક એક એક યાદ આણે,
 તું અભાગી દુષ્ટ ઇષ્ટ દેવને ન જાણે.
 જે વિચારી જીવ જન્મ પામીને શું પામ્યો ?
 ભક્તિની ન ભુક્તિ જાણી પાપ કાંપ જામ્યો ;
 છે હજી ઉપાય થાય તો ઘણુંજ સારું,
 જે ઘડીક જાય ઓછું થાય આયુ તારું.

કં ૬૦ ડી ૮

૫૬. પ્રભાતનું વર્ણન.

પ્રભાતિ.

મળી માત ને તાત પ્રભાતમાં પુત્રીને,
 સૂણ કહે વાત ગદ્ય રાત વીતી ;
 ઉડી અલારમાં અધમ ઉદ્ધારમાં,
 જગત કરતારમાં જોડ પ્રીતિ.
 વેગળાં ઢુંકડાં ફૂકડાં બોલીઆં,
 બોલીઆં દાર દરબાર દેરાં ;
 જાગીઆ લોક તે ઉઘમે લાગીઆ,
 વાગીઆ ઘંટ જ્યાં દેવ દેરાં.
 ઉદિત આદિત્ય આભાસ આકાશમાં,
 ચંદ્રપ્રકાશ તો નાશ પામ્યો ;
 પીગળીને પાણી થઇ ઝરણુમાં જાયછે,
 હોય જે હિમથી બરફ જામ્યો.

ટેક.

મળી.

મળી.

ચકલી ચકચકં કરે કાગ કાકા કરે,
 હંસ, પોપટ, મેના મધુર બોલે;
 રાગ પ્રભાતિ કાઢ ગાય ખુસ થાયછે,
 ગાય ભેંસો ગળે બંધ બોલે. મળી૦
 ઘંટીના ઘોર સુણુ જોરથી જો વળી,
 મસીદમાં બાંગ મુઠ્ઠાં પોકારે;
 સ્નાન કરી સુંદરી જલ ભરી જાય છે,
 નહાય છે કંઈક નદીને કિનારે. મળી૦
 જો તું દીવો જઈ જોત ઝાંખી થઈ,
 ચોર ને ઘૂડ સંતાઈ પેદા;
 પદ્મ પ્રફુલ્લિત થયાં પતિત થઈ પોયણી,
 બગ ઠંગો જઈ નદી ઘાટ બેઠા. મળી૦
 ખેડુ ખેતી કરે સોની સોનું ઘડે,
 લોહ લુહાર કંસાર કાંસુ;
 નાર મરનારને રાગ તાણી રૂએ,
 આંખમાં એક નહિ હોય આંસુ. મળી૦
 ઊઠી નર નારીઓ ઉઘડી બારીઓ,
 દેખ મહીઆરીઓ મહી વલોવે;
 જો વટેમારગુ જાયછે વાટમાં,
 ઘાટમાં ધોખીજન વસ્ત્ર ધોવે. મળી૦
 ધીર શરવીર તે ધનુરવિદ્યા ધરે,
 રાજ દરબાર વાજાંત્રે વાજે;
 ચોકી બદલાય છે ચોક છંટાય છે,
 રાય જઈ બાગ મધ્યે બિરાજે. મળી૦
 કુળવતી નારી સંતાન સંભાળતી,
 મધુર મુખ બોલતી બોલ જીહી;
 બાળને મારતી ધણીને ધમકાવતી,
 કુવડ રંડા કરે કલેશ રૂઠી. મળી૦
 હોય ધનવંત ધીમંત ધોઈ દંતને,
 સ્નાન કરી સરસ સુગંધી સુધે;
 આળસુ, એદી, ને અકલના આંધળા,
 અશીણીઆ એ સમે ખુબ ઉધે. મળી૦

આ સમે ઊઠી અબ્યાસ જે આદરે,
 આઠ દશ માસમાં અર્થ સાધે;
 વનતણા પવનને સેવતાં આ સમે,
 થાય આરોગ્ય તન વરસ આધે.
 વીસરી હોય તે વાત પણ સાંભરે,
 આ સમે ઉઠી જે યાદ કરીએ;
 કંઠણ જે દલપત્તરામનું કામ છે,
 કાવ્ય કદલોલ તે તરત તરીએ.

મળી૦

મળી૦

ભાગ ત્રીજો.

પૃ. શામળભટ્ટની કવિતાઓ.

શું તજવું?

પરહર મનવિણુ દાન, હેત વિણુ પરધર જીવું;
 પરહર આજશું ખ્યાલ, ચાહવિણુ પરહર ચાહાવું.
 પરહર વડાશું વેર, મિત્ર પરહર જે ઘાતી;
 પરહર લંપટ ગુર, દુષ્ટની પરહર જાતી.
 પરહર જે મીઠો લાલચી, પરહર લાંચ લે પાંચમાં;
 શામળ કહે પરહર પ્રેમદા, અન્ય પુરૂષની આંચમાં.
 આજ પરાણે પ્રીત, આજ નિરધનનું જીવું;
 આજ કુલુદિ બુધ, આજ ખાડું જળ પીવું.
 આજ સુમતી સેવ, આજ કપટીધર નાણું;
 આજ ચુગલીની ચાલ, આજ બકરી દુઝાણું.
 વળી આજજ વસવું સાસરે, આજ અનેવી ધર જવું;
 શામળ કહે બુદ્ધિ આજ જે, દરીદ્રિ થઈ ગણા થવું.

નડાર શું?

આજ મુરખશું મેળ, આજ જે પાપે રજવું;
 આજ નિલંજ વેપાર, આજ અણમળતે મળવું.
 આજ ગુણવિણુ રૂપ, આજ વગડામાં વસવું;
 આજ અહુ બકવાદ, આજ હરદમ જે હસવું.

વળી બાળ ઉપાસન ભૂતનું,	બાળ વિદ્યાવિણુ નામને;
વળી બાળ દેહ દાતાર વિણુ,	બાળ વૃદ્ધવિણુ ગામને.
બાળ વસવું મોસાળ,	બાળ સ્ત્રીવણુ સુખ ધરનું;
બાળ બનેવી ઘેર,	વશીને ભરણુ ઉદરનું.
બાળ દિકરીના દામ,	બાળ શત્રુધર શરણુ;
બાળ કુંડળો કાન,	કથા ન શુણિ કદિ કરણુ.
બાળો પરવશ પેટારથી,	આદર વિણુ ઉદર ભરે;
શામળકહે બહુધા બાળ જે,	સપુત વસે સસરા ઘરે.
બાળ માગવી ભીખ,	બાળ કાસદિયું કરતું;
બાળ ચોરીનું વિત્ત,	પારકું ધન જે હરવું.
બાળ વૈતરૂ વેઠ,	ભાર લેવો નિત્ય શીશે;
બાળ પુરૂષ પરવશ,	દીનતા નિશદ્દિન દીશે,
વળિ બાળ પંથ જે પાપનો,	બાળ એકલ શરા થવું;
શામળ તે ધંધો બાળ જે,	વિદેશ જનમારો જવું.

૫૮. લોકને પ્રીતિ ઉપજવાનાં ૩૨ કારણોના છપ્પા.

હાકમ વિનય વિવેક,	શાલપણુ ને સત્ય જેમાં;
વિદ્યા વપુ શુભ વાત,	પ્રીય પોશાક તેહમાં.
નાદ નૃત્ય કવિગાન,	દાન હાલપણુ ગુણ અર્થે;
કરમ શરમ નરમાઈ,	ન્યાયી કુળ શર સમર્થે.
જપ તપ જુગતી જર જે મળે,	લાયક મદલ નટ રીતનાં;
પેખક લેખક શામળ કહે,	લક્ષણુ અત્રિંશ પ્રીતનાં.

૫૯. પદ્માવતીમાંથી સમશ્યા. દાહરા.

પ્રશ્ન.	નારી બોલી નેહશું,	તમે જો ચતુર સુગ્નણુ;
	પાંચ “પ” વહાલા પુરૂપને,	તેનાં કરો વખાણુ.
ઉત્તર.	પાન પાધ ને પદ્મણી,	પરિમળ ને પોશાગ;
	પાંચે વહાલાં પુરૂપને,	વળિ પૂજ સદલાગ.
પ્રશ્ન.	ધન ધન તારી સજ્જને,	ધન ધન રાજકુમાર;
	પાંચ “ક” વહાલા કામની,	એહ હવે ઉચ્ચાર.
ઉત્તર.	કાજળ કંકુ કંચવો,	વળી કસુંબો કંત;
	પાંચ “ક” વાલા પદ્મણી,	મુળુજે નાર સુચંત.

- પ્રશ્ન. જુગતું બોલ્યા બોલીતા.
પાંચ કકા નથી તુજ કને,
ઉત્તર. કુડ કપટ કુલક્ષણો,
એ પાંચે નથી મુજકને,
પ્રશ્ન. કહો છો જોયે એકલા,
પ્રગટ દેખું છું તમ કને,
ઉત્તર. તીર તરકસ તરવાર ને,
દાલ અને વળી ચાબકા.
પ્રશ્ન. પાંખી ઉડે જીવ વિના,
મૃત્યુ પમાડે દેખતાં,
ઉત્તર. કુંવર કહે સુણ કામની,
સમસ્યામાં સમજાવિયો,
પ્રશ્ન. ઉત્તમ કુળથી ઉપની,
તે સાથે વિવા કર્યો,
ઉત્તર. મહિપતી કહે સુણ માનની,
એ સમસ્યા હું સમજીયો,
ચાપાઇ. એવાં વચન વનિતાયે કહ્યાં,
પ્રતિ ઉત્તર એનો આપિયો,
દાહરો. રામાને રાગ કહે,
અમને ઉત્તર આપિયે,

સમસ્યા.

- પ્રશ્ન. એક નરે સ્ત્રી શોભતી,
ગળસ્થળે ચુંબન કરે,
ઉત્તર. કુંવરી કહે અકોટડી,
બીજું પુછો રાયજી,
પ્રશ્ન. સત નર આંધ્યા બંધને,
તે નર તારી પાસ છે,
ઉત્તર. કુંવરિ કહે સુણ રાયજી,
હાર નામ છે એહનું,

ચાપાઇ.

રાગએ જે પુછી વસ્ત, સ્ત્રીયે ઉત્તર કર્યા સમસ્ત;
એક એકથી અદકી ચાતુરી, આંધી ન શકે કોઇ બાકરી.
માંહે માંહે હરબજ ધરે, ત્યાં વિહંગના સખી ઉચ્ચરે;

લાગી મનશું રાડ્યઃ
તે તું કહી દેખાડ્ય.
કુડિગત કુનારિ;
સાંભળ રાજકુમારિ.
તમ સાથે છે સાત;
તે કહો સાચી વાત.
ભાલો ને તોખાર;
સાત સાથી છે સાર.
એસે જેની ડાળ;
કહો મુજને ભૂપાળ.
સા હું સમજ્યો એહ;
તીર કહી જે તેહ.
તાત તણો જે તાત;
સમજે સજ્જન વાત.
ઉત્તર આપું એહ;
તક કહીજે તેહ.
રાજકુમારે મનમાં લહ્યાં;
સ્ત્રીને મન ભૂપતિ ભાવિયો.
છો તમે ચતુર સુખાણ;
બોલ્યો રાય પ્રમાણ.

સ્ત્રીને વાલી અપાર;
તે કહો રાજકુમાર.
તમે પુછિયું તેહ;
ઉત્તર આપું એહ.
મળી થયો નર એક;
વહાલો સ્ત્રીને વશેક.
ઉત્તર આપું એહ;
તમે બતાવ્યો તેહ.

તમે એક છે ચતુર સુગ્ગણ, તમ આગળ મુજ મતિ અગ્ગણ
બાદ ને મન માને તાહરું, રાગ સાથે વાતો કરું.
કુંવરિ કહે બોલજો સત્ય, મારા લૂણી રાખે પત્યઃ
દરખ ઘણો હૃદયે આણિયે, બોલીયે ને બોલી ગણિયે..

દોહરા.

પર પરાક્રમ પર ચાતુરી, પર લક્ષ્મી પર નારઃ
તે શું વાદ ન કાળિયે, સાંભળ રાજકુમાર.

ચાપાઈ.

વિહંગના વાણી ઉચરે, હેતે રાગ લહરે ધરે;
તમે મુખે વદતાં કાળિયે, એક વેળ ઉત્તર આપિયે.

દોહરા.

પ્રશ્ન. ચાલે છે પણ ચરણ નહિ, ઉઠે પણ નહિ પાંખઃ
લાખે સાંચો નવ રહે, સઉંકા દેખે આંખ.

ઉત્તર. ઉઠે તે આકાશભણી, ઘરમાં રહે ગેંધાટઃ
ધુમાડો નિર્ધારિયે, વિચરે વસંતી વાટ.

પ્રશ્ન. ચંચુ પણ ચકવી નહિ, માંગરિ મુખ શામઃ
એ જીભો નહિ નાગણી, નરપત કહે તે નામ.

ઉત્તર. ડાહ્યાના દિલમાં વસે, પંડિતને પ્રિય પુરઃ
લક્ષણુ જ્ઞેતાં લેખણી, નાણાવટીનું નરઃ
રાગ મન રિઝ્યાં ઘણું, જ્ઞેતાં ચતુરાં અલઃ
સાચું બોલ સલક્ષણી. તું નહિ દારી દેલ..

સમાપ્ત.

આપાઈ.

હાગતાં મળતાં આગક હાય, કદાચે જડ રડ નહિ કાય;
રમે જમે ને ગીતો ગાય, માતા મનમાં રાજ થાય.

(આગકાવ્ય નં. ૧૮)

તમને કોઈપણ બાબતની અંગ્રેજી, ગુજરાતી,
ફારસી, ઉરદુ, એરેબીક, સંસ્કૃત, અને
મરાઠી ભાષાની ચોપડીઓ જોઈતી હોય
તો નીચલે ઠેકાણેથી મળશે :—

હોમો, સોરાબની કંપની,

(મરહુમ ફરદુનજી બે. કરાણીના છોકરાઓ)

પુસ્તકો વેચનાર તથા પ્રગટ કરનાર,

ચંદનવાડી, મુંબઈ—નં ૦ ૨.

સ્થાપી ૧૮૭૪.

